

detailleret Billede af de slesvigske Provsters Virke som Kirkevisitatorer. Ligesom deres Kolleger i de kongerigske Stifter havde de at rejse rundt i deres Provsti og een Gang aarligt revidere Kirkeværgernes Regnskaber, og foruden en Redegørelse for selve Visitationen og dennes Betydning gives der her særdeles udførlig Besked om Provsternes Administrationspersonale (Officialer, Notarer m. fl.). Naturligvis vil der i en Afhandling, der som denne tager et saa stort og hidtil i Hovedsagen ubehandlet Tema op, være Enkeltheder, som kan diskuteres;² men det er at haabe, at denne omhyggelige og redelige Fremstilling paa een Gang vil virke befordrende paa Studiet af middelalderlig dansk Kirkeorganisation og samtidig udbrede Kendskabet til danske Retsforhold i Tyskland.

TROELS DAHLERUP

MARTIN SCHWARZ LAUSTEN: Biskop Niels Palladius. Et bidrag til den danske kirkes historie 1550–60. Kirkehistoriske Studier II. rk. 27, udg. af Institut for dansk Kirkehistorie. København, G. E. C. Gad, 1968. 205 s. 22,50 kr.

I den danske kirkes historie i det 16. århundrede dominerer naturligvis selve reformationen og i sammenhæng dermed det reorganisationsarbejde, der langt fra med urette er knyttet til Peder Palladii navn. Derefter indtræder ligesom en pause frem til Niels Hemmingsen, der indleder den cryptocalvinistiske æra, som fik en brat afslutning med Hans Poulsen Resen, navne og begivenheder, der selvfølgelig især har påkaldt sig forskningens interesse. Men på dette firmament fandtes dog stjerner, der omend af anden orden vel er opmærksomhed værd. Følgelig har vi al mulig grund til glæde over dette arbejde om Peders mindre berømte, men på ingen måde ubetydelige broder Niels Palladius, der 1551 (i nøje overensstemmelse med Kirkeordinansens forskrifter) valgtes til Lundebisp og 1552 indviedes, à propos den aktuelle kirkelige debat: ikke i København, men i stiftets egen domkirke. Her virkede han frem til sin tidlige død 1560, hårdt bebyrdet, ikke blot af det udstrakte Lundestifts

² Under Omtalen af Tiendens Indførelse (S. 24 ff.) faar Læseren det bestemte Indtryk, at dette i Slesvig Stift først fandt Sted 1188, dvs. da *Bispetienden* omsider vedtoges. – S. 48 nævnes Barvidsyssels Provsts Krav om at besidde Dignitet i Haderslevkapitlet; men Kilderne omtaler dog blot hans almindelige Jurisdiction med Ret til at besidde et simpelt Præbende? – Jurisdictionsskildringen 1305 (S. 43) angaar strengt taget ikke samtlige slesvigske Provster, men alene de tre Provster i »Udland«? – Ved Omtalen (S. 55) af, at Flensborg Stadsret 1284 forbød andre end Ægtemanden at anklage Hustruen for Hor, er det vel interessant, at en tilsvarende Paragraf fandtes i Goslars Stadsret; men det var dog nok saa relevant at henvise til Skaanske og Sjællandske Kirkeloves (godt hundrede Aar ældre) ganske parallelle Bestemmelser (§ 9, respektive § 14).

egne problemer, men også fordi han gentagne gange måtte »vikariere« for sin opslidte broder Peder, således bl.a. ved kongekroningen 1559.

Efter en udførlig biografi, der dokumenterer, hvad vi med sikkerhed ved, og redeligt klargør, hvad vi blot tør gisne om, gennemgås Niels Palladius' omfattende forfatterskab, henholdsvis den mindre interessante gruppe, der henvender sig til lægfolket (især oversættelser og bearbejdelser), og den nok så vigtige, der var rettet til præsteskabet. Gennem disse pastorale skrifter nærmer vi os et ofte debatteret spørgsmål: var de tidlige danske reformatorer egentlige Lutherdisciple, eller måske i virkeligheden Melanchtonianere? Forfatteren, der tidligere har skrevet prisopgave om dette delikate problem, antyder, at den første reformationsgeneration i ærlig overbevisning om fuldt ud at følge Luthers teologi var nok så Melanchtoninfluerede, så snart det drejede sig om praktiske spørgsmål, men vel at mærke uden overhovedet at have gjort sig klart, at der her lå en latent modsætning, der i den følgende generation skulde bevirke de stærkeste brydninger og kirkelige spaltninger. For Niels Palladius var der især tale om konkrete, man kan næsten sige kirkeadministrative problemer at tage stilling til, og forfatterens grundige analyse af »Kristendomstypen« viser, at hans eget hovedmotiv var den lutherske bodskristendom, ikke mindst påvirket af Andreas Musculus, hvis forfatterskab såvel Niels som Peder kraftigt benyttede, om ikke udnyttede i form af oversættelser og bearbejdelser.

Til bogens mange fortjenester hører en ajourført liste over Niels Palladius' forfatterskab, der er adskilligt mere omfattende, end Ehrencron-Müllers fortegnelser lader ane. For profanhistorikerne er ikke mindst redegørelsen for Lundebispens kirkestyre af betydelig værdi, og omend det må siges, at det forholdsvis beskedne kildemateriale ikke rummer sensationer, er der ikke lidet at hente i denne på flittige arkivstudier byggende bog, bl.a. en gennemgang af landemodet, dette middelalderlige, for ikke at sige oldkirkelige institut, som den danske kirke vist mere trofast end noget andet sted i kristenheden har holdt i hævd. Netop i en overgangstid, hvor den fortsatte, gradvise indførelse af nye kirkeskikke måtte stille en »gammeldags« uddannet gejstlighed overfor svære problemer, har dette »kontaktorgan« utvivlsomt haft ikke ringe værdi.¹ Og i et tillæg af hidtil utrykte aktstykker fremdrages Niels Palladius' synodalstatuter af 1557 (ligeledes unævnte hos Ehrencron-Müller).

Overfor det teologiske stof, der naturligvis indtager en fremtrædende plads i denne bog, kan anmelderen naturligvis blot forholde sig refererende. Men et enkelt spørgsmål med vidtrækkende virkninger bør

¹ I betragtning af forfatterens berettigede undren over, at selveste Kirkeordinansen ikke omtaler landemodet, bør det anføres, at udkastet dertil dog ønskede *thöser prestte moede* (Kirkehist. Saml. 1. r. I, s. 113).

dog fremhæves her, Niels Palladius' stilling til »det almindelige præstedømme«, hvor han realiter svigter Luther til fordel for Melanchton. Hvor meget praktisk kirkepolitik der end kan have ligget deri, således vel ikke mindst nødvendigheden af at styrke den degraderede præstestand overfor menigheden (det er her værd at bemærke, at begge Palladier synes at have stået i det bedst mulige forhold til adelen), erstattes på dette punkt Luthers tanke, at præsten repræsenterer menigheden overfor Gud, af Melanchtons, at præsten tværtimod repræsenterer Gud overfor menigheden. Og ligesom Niels Palladius i sine statuter med forkærlighed anvender den af Luther forkastede glose *sacerdos*, benytter han med glæde titlen *episcopus* om sig selv, i stedet for den sagligt som juridisk set nok så dækkende superintendent-betegnelse.

Medens vi omend kun indirekte aner den kommende modsætning mellem gnesiolutheranere og cryptocalvinister, får vi dog ligesom et forvarsel herom, idet hovedproblemet teologisk set næppe så meget var forholdet til den sten- og stokdøde papisme som til reformationens »venstrefløj«. Da Lundekannikerne i begyndelsen af 1540erne fremsatte deres bedske kommentarer til de aktuelle kirkeforhold, kunde de dække sig under en kritik af »Zwinglianerne«, og man spørger sig selv, i hvor høj grad de senere i århundredet så omfattende katholske infiltrationsforsøg² skyldte deres forbigående succes, at den danske kirkes forenede kræfter da rettedes imod calvinismen, dvs. imod det, der da følte farligt, medens »katholicismen« mere opfattedes som et historisk set tilbagelagt stade, der kunde betragtes med en vis overbærenhed, hvad enten det angik så centrale spørgsmål som nadverlære og ceremonier eller de næsten uudryddelige »folkelige levn«. TROELS DAHLERUP

VELLO HELK: Laurentius Nicolai Norvegus S. J. En biografi med bidrag til belysning af romerkirkens forsøg på at genvinde Danmark-Norge i tiden fra reformationen til 1622. Kirkehistoriske Studier II. række, nr. 22. København, G. E. C. Gads forlag, 1966. 517 s. 51,20 kr.

Mærkeligt nok har dr. Helk ikke fundet anledning til at nævne Sverige i undertitlen på den disputats han så dygtigt forsvarede på Aarhus Universitet den 25. april 1966. Mere end en trediedel af bogen handler dog direkte og udelukkende om forsøgene på at erobre Sverige tilbage, og i resten af den spiller svenske forhold en betydelig rolle. Det ser næsten ud somom han har adopteret Laurentius Norvegus' synspunkt: at genvindingen først og fremmest gjaldt hans eget hjemland, Norge,

² Se herom Vello Helk: Laurentius Nicolai Norvegus, 1966.